

Davor Domančić:

O NOVIM PREINAKAMA U FRANJEVAČKOJ CRKVI NA POLJUDU U SPLITU

U razdoblju baroknog sloga XVII i XVIII st. izvršene su bitne promjene skoro u svim većim i starijim crkvama u Dalmaciji. Novi barokni ukus izražen u novim oblicima i kompozicijskim shemama preinačio je unutrašnjosti crkava, a katkada i njihove vanjštine, tako da su ti prostori dobili novi izgled pa i nove vrijednosti, za koje se često može kazati da su se uskladile sa starim prostorom.

Dalmatinski barok u crkvenom graditeljstvu ne pokazuje visoke domete jer je zadržao značaj sredine sputane sukobima i neimaštinom. Te se građevine ne mogu uspoređivati s onima u Evropi ili susjednoj Italiji, pa ni s raskošnijim oblicima sjeverne Hrvatske. One ostaju zatvorene u neraščlanjenosti vanjskih ploha, a u unutrašnjosti bojažljivo pokazuju pokoji ritam lukova na stupovima ili na pilastrima te u plitkim nišama uzdužnih zidova. Naglašeniju živost imaju tek samo oltari od raznobojna mramora i izrazitijih oblika baroknog sloga koji ispunjaju unutrašnjost. Oni često pokrivaju svojim volumenima u prostoru osnovni arhitektonski raspored ponutrice, postaju kompozicijska okosnica cjeline prostora. Stoga je vjerojatno veća vrijednost tih oltara u njihovom jedinstvu sazvučja oblika i boja nego u njihovoj pojedinačnoj vrijednosti koja je često umanjena tipiziranim ponavljanjem oblika i shema.

Barokni su oltari ispunili i starija zdanja romaničkog i gotičkog sloga a njihova je veličina zatvorila izvorne otvore i njihov ritam. Čak su se i nametnuli tom prostoru određujući novi ugođaj i sklad. Izgradnjom su se tih oltara često uništili oni raniji pa se vrlo rijetko mogu naći u Dalmaciji.

Barokno je graditeljstvo u Dalmaciji slabo proučeno, malo je imena graditelja poznato, iako za to razdoblje arhivi pružaju dosta građe. Posebno je zanemareno proučavanje baroknih oltara čija brojčanost pokazuje živu proizvodnju. Ono nešto što je poznato govori o uvozu tih oltara iz Mletaka ili pak o boravku mletačkih majstora u ovim krajevima, koji ponekad postaju tu stalni naseljenici. Po dometu i umjetničkoj vrijednosti u više se slučajeva može govoriti o vrsnom zanatstvu nego kiparskom umijeću, iako ponegdje kiparske pojedinosti na njima odaju vještijeg majstora.

Danas još nismo u stanju da do kraja vrednujemo tu djelatnost jer ne poznamo imena stvaralaca i ne razlučujemo tuđa djela od onih naših majstora. U svakom slučaju moramo priznati određenu vrijednost

i toj grani baroknog sloga u Dalamaciji koja je postala sastavni i neotuđivi dio naše umjetničke baštine.

U najnovijim preinakama unutrašnjosti crkava zbog novih liturgijskih propisa II vatikanskog sabora, ili jednostavnije rečeno, zbog postavljanja oltara prema puku, ti barokni oltari postaju žrtve tih preinaka te ih olako skidaju ili prekrajaju. Pri takvim odlukama prevladava potreba da se udovolji tim novim liturgijskim pravilima, a u isto

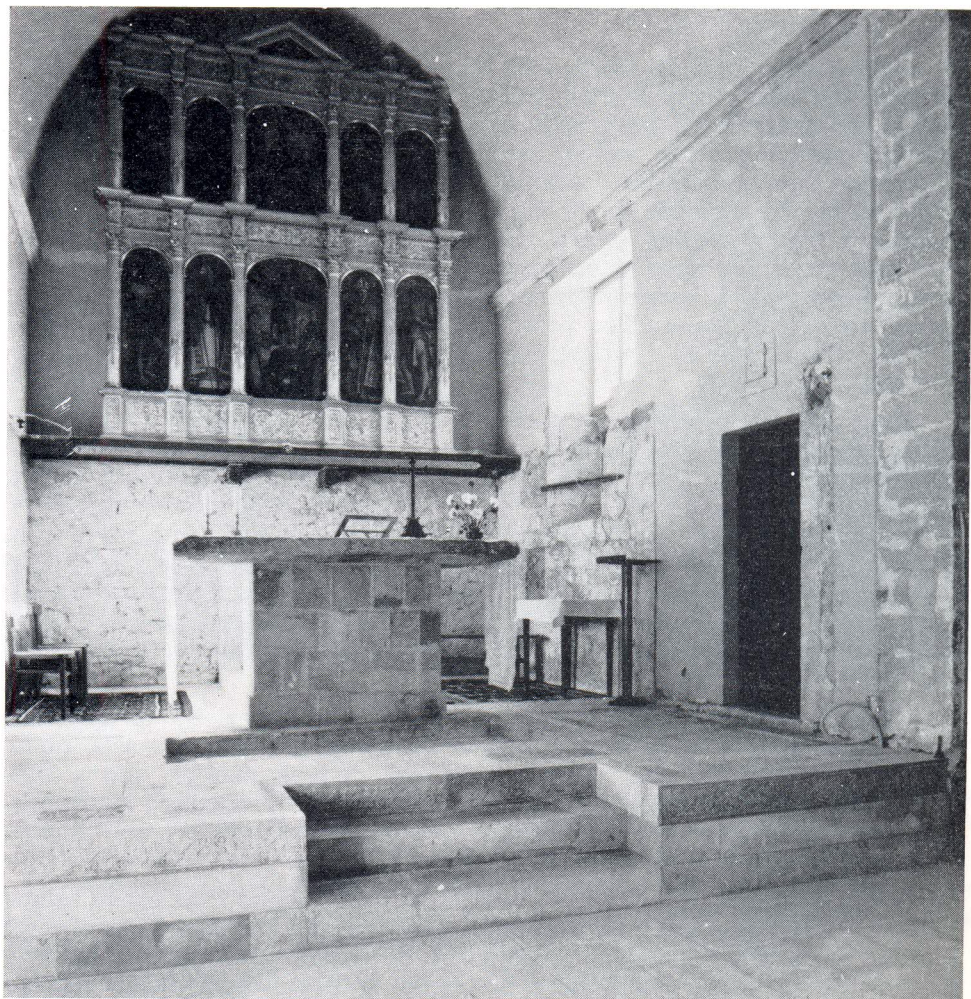
Barokni glavni oltari iz 1678.

se vrijeme zanemaruje odredba tog istog vatikanskog sabora o čuvanju vrijednih ostvarenja prošlosti koja su stoljeća ostavila u crkvama. Često su takve odluke potkrijepljene razlozima vraćanja izvornog izgleda starije crkve, ili pak tvrdnji o nevjednosti baroknog oltara, a ponegdje se javlja i želja novih stvaralačkih pobuda i pokušaja izrade vrednijih oblika oltara suvremena izgleda.

Taj se sukob između funkcionalnosti starog i novog oltara u pravilu može izglediti ostavljajući te starije oltare nepromijenjene i na svom

mjestu izdvajajući pred njima nove funkcionalne. Takva rješenja pružaju prirodnu funkciju novim obredima a ne diraju u zatečeno stanje koje skoro u svim slučajevima predstavlja vrijedno ostvarenje barem s kraja XVIII ili početka XIX st., ako ne istarije, najčešće usklađeno s cjelinom prostora. Vrlo su rijetki slučajevi da se pod baroknim oltarima nađe na cijele starije oltare, ili barem toliko njihovih dijelova koji nedvojbeno pružaju mogućnost njihove rekonstrukcije. I tada treba temeljito vrednovati to ranije stanje s onim baroknim i ocijeniti pogodnost takove preinake opredijelivši se za vrednije i cjelovitije djelo.

Ovo su sve razmišljanja koja sazrijevaju kroz niz proteklih godina nakon novih odredaba liturgijskih obreda i svih onih uspjelih, ili u većini slučajeva neuspjelih adaptacija po crkvama diljem Dalmacije, a aktualiziraju se ovih dana pri jednoj neuspjeloj preinaci u franjevačkoj crkvi u Poljudu u Splitu.

Glavni oltar nakon adaptacije

Donedavni glavni oltar te franjevačke crkve bio je baroknog sloga i datiran godinom 1678. To je upravo vrijeme nastanka najvrednijih mramornih oltara baroknog sloga i novih prostornih rješenja unutrašnjosti crkava. On se sastojao od menze i izdignutog svetohraništa na sredini, a sa svake strane oltara od po jednih vrata s profiliranim mramornim okvirima i s prekinutim trokutnim zabatom nad njima. Pred oltarom su bile stepenice u cijeloj širini svetišta iz crvena mramora, a raznobojni je mramor bio inkrustiran na geometrijskim ukrasima antependija. Ta je cjelina bila estetski i funkcionalno usklađena s cijelim prostorom s još dva barokna oltara i drvenim baroknim pjevalištem nad pročelnim ulazom, a posebno je bila usklađena s redovničkim korom iza oltara naglašavajući i otvarajući taj prostor prema brodu crkve. Kor je posebno značajan za franjevačke crkve u kojima zauzima istaknuto mjesto. Onaj u Poljudu dobio je svoj dosadašnji oblik u vezi s postavljanjem obnovljenog poliptiha Gerolama Santa Crocea 1882. g. u dnu tog svetišta.

Istraživanja koja su sada bila provedena u svetištu nisu pružila podataka za uspostavu jednog ranijeg izvornog rješenja tog prostora koje bi po vrijednosti nadmašilo ono barokno iz XVII st. Nepotpuno sačuvani stariji oltar nađen unutar onog baroknog ne predstavlja vrijednost koja se trebala istaknuti, tim više kad je on i ranije bio vidljiv sa stražnje strane baroknog oltara te je predstavljao samo jedan podatak o tragu starijeg oltara na tom mjestu. On je k tome izgubio pristupne stepenice pred svetištem pa je time izgubio svoju životnu i stilsku povezanost s izvornim izgledom gotičko-renesansne unutrašnjosti. Prema tome je neusporedivo veća vrijednost onog baroknog oltara koji je živio u autentičnoj i usklađenoj cjelini unutrašnjosti te crkve tog vremena.

Tako je sada postavljen taj stariji oltar, čak je premješten sa svog izvornog mjesta gdje je nađen i podignut na novu stepenicu izmišljena oblika, a pristupne su stepenice sastavljene od ulomaka kamenih okvira grobnica koje su dijelom još bile ostale pod baroknim stepenicama i sada nađene. Takva upotreba, bolje rečeno zloupotreba stilski ukrašenih ulomaka (u ovom slučaju renesansnih) druge namjene upotrijebljenih na drugom mjestu predstavlja potpuno krivo vrednovanje stilskih izrađevina prošlosti koje otrgnute iz svog životnog ambijenta na taj način gube u značaju pa i u vrijednosti. Barokni je pak oltar samo dijelom sada postavljen u južnoj kapeli crkve.

Time je uništena jedna lijepa i jedinstvena kompozicija te unutrašnjosti koja je unutar jednog u osnovi gotičkog prostora stvorila novu vrijednost usklađujući se u cjelini. Ostatak jednog ranijeg oltara koji je pronađen u unutrašnjosti onog baroknog nije pružao ni najmanje podataka za izvornu rekonstrukciju cjeline, a posebno ne za obnovu pristupnih stepenica od kojih nije ostalo ni traga.

Stoga gledajući i vrednujući cjelinu te unutrašnjosti prije ove adaptacije, koja se razvijala u svom obliku kroz minula stoljeća i slogove od gotike i renesanse do baroka, moramo sa žaljenjem utvrditi da smo sada siromašniji za jednu vrijednost ne samo splitske umjetničke baštine nego i šire Dalmacije i Hrvatske.